

AZ ISMERETLEN KISMARJAI BOCSKAI CSALÁD

SZABÓ ANDRÁS

Egy ismeretterjesztő könyv¹ megírása miatt az elmúlt időszakban olyan kutatási területre tévedtem, amelyen korábban nem voltam otthon: ez Bocskai István életrajza.² Előre is jelzem, hogy gondolatmenetem csupán problémákat kíván felvetni, s olyan kutatási irányokat kijelölni, amelyeket idáig a kollégák (elsősorban a két monográfus: Benda Kálmán³ és Nagy László⁴) kevésbé vettek figyelembe. Ebből következik, hogy nem végeztem célzott levéltári kutatásokat, habár érzékelttem, mennyire nehéz e területen a munka: nemcsak a kismarjai Bocskai család levéltára enyészett el ugyanis, de nincs meg ebből a korszakból Bihar vármegye levéltára sem. Csupán a nyomtatásban megjelent szakirodalom áttanulmányozása is eredményeket hozott a család történetével kapcsolatban, ezeket ismertetem az alábbiakban.

Egy személy identitását nagyban meghatározza a család, különösen így volt ez a magyar nemeseknél, akik pontosan számon tartották leszármazásukat és rokonságukat. A köznemességhez tartozó, tehát nem túl gazdag bocskói Bocskaiak (nevüket egyaránt írták „y”-nal és „i”-vel) eredetileg Északkelet-Magyarországon, Zemplén megyében voltak birtokosok.⁵ A család egy közkeletű monda szerint Simon Miczbántól származik, akinek hét ikerfia született. A leszármazottak őrizték a történetet, s sírfeliratokon, temetési prédikációkban is elmondták.⁶ Valójában a legendának annyi a valóságmagva, hogy 1280 körül tényleg élt egy bizonyos Simon comes, akinek hat fia született. A hat fiú egy-egy nemesi család őse lett: innen származnak a Csapyak, Szerdahelyiek, a gálszécsi Széchyek, a sóvári Soósok, a bocskói Bocskaiak és a Szürtheyek.⁷ Bocskai Simon (István nagyapja) szerezte meg házasság révén a Bihar megyei Kismarját, és alapította meg a család kismarjai ágát. Az ő fia volt Bocskai György, akinek igen nehéz körülmények között kellett helytállnia, hiszen birtokai a két király közötti határvonalába estek. Az övé volt Bihar vármegyében az egész Kismarja község, és részbirtokai voltak a Diószeg melletti

¹ SZABÓ A. 2006

² A tanulmányt 2006 első felében írtam, adatait a párhuzamosan készült és később megjelent több szerzős monográfia alapján javítottam: G. ETÉNYI – HORN – SZABÓ 2006

³ BENDA 1993

⁴ NAGY L. 2000

⁵ NAGY I. 1857–1868, II. kötet, 128–135. – A család leszármazási táblázatát lásd még: KARÁCSONYI 1897, 65.

⁶ A legismertebb változatot (amelyet Nagy Iván is idéz), Alvinci Péter mondta el Bethlen Gábor első feleségének, Károlyi Zsuzsannának a temetésén: ALVINCZI 1989, 104–105.

⁷ Soós 1890, 43–45.

Kerekegyházán, Okányban, Balkányban, a Biharfőlegyháza melletti Gyapolyon és Hencidán, de voltak Északkelet-Magyarországon, s később Erdélyben is földjei és jobbágjai.⁸

A Bocskai ősök:

bocskói Bocskai György 1478

|
Bocskai Simon 1499
(felesége Marjai lány)

|
kismarjai Bocskai György

Kismarja a Szűz Mária tiszteletére szentelt Árpád-kori templomától kapta a nevét.⁹ Korábbi birtokosa a Marjai (más néven Ómarjai vagy Kismarjai) család volt, ez azonban 1527-ben Marjai Lukáccsal fiúörökös nélkül kihalt.¹⁰ Bocskai Simon a családtörténeti irodalom szerint egy ismeretlen keresztnévű Marjai-lány kezével jutott hozzá a faluhoz. A földbirtokos már a középkorban egy udvarházban lakott, ez lett a Bocskaiak kastélya is. Az épület helyét a város 1606-os protokolluma (jegyzőkönyve) az ún. Földvárban jelöli meg, a megszövegezésből úgy tűnik, hogy akkor már elpusztult.¹¹ Más adatok egy 1711-ben lerombolt kastélyról szólnak.¹² Az egyenes szentélyzáródású Árpád-kori templom a 13. században, a tatárjárás után épülhetett, mint helybéli és kissé gyakorlatlan emberek munkája. Már eredeti formájában is nagyobb volt, mint az átlagos falusi templomok, azonban 1500 körül ezt meghosszabbították, így elérte a harminckét méteres hosszúságot. 1770-ben az épületet földrengés rongálta meg, s hiába próbálták megerősíteni, végül le kellett bontani. A helyén 1804–1805-ben épült az a mai is álló harmadik templom, amely ugyanolyan hosszú, mint a korábbi, s csak egy-két méterrel szélesebb annál.¹³

Későgót, kora-reneszánsz stílusú az a kriptá, amelyet 2004-ben tártak fel a templom hajójában, nagyjából az úrasztala alatt. A nyomai már felbukkantak a 19.

⁸ NYAKAS 2005, 27–37.

⁹ JAKÓ 1940, 296.

¹⁰ ENGEL é. n.

¹¹ *Szabad Kis Maria Város Protocollumának Extractusa*. 1606, Kismarjai Református Egyházközség Levéltára. – Köszönettel tartozom Szabadi Istvánnak, aki az irat digitális másolatát átadta nekem.

¹² VENDE 1901, 100.

¹³ SÁRKÁNY 2004, 7–11. (Lásd még: <http://users.atw.hu/csiffary/honisme-pdf/2004-5-honismeret1.pdf> – 2006. június 17.)

század eleji építkezéskor is, az akkor talált sírkőtöredékek azonban sajnos elvesztek. A márvány sírkődarabokon a korabeli híradások szerint „Miczbán” és az „uxor” (feleség) szavak voltak olvashatók, ez utalás a Bocskai család eredetének legendájára.¹⁴ A feltárással foglalkozó régész, M. Nepper Ibolya szerint 1804-ben rabolták ki a sírokat, a környék viharos történelme miatt azonban szerintem már egy 1598-as török pusztítás sem kizárható, ekkor ugyanis a Váradot ostromló ellenség kifosztotta a magára hagyott nagykereki várat, amely így nem védhette meg a szomszédos Kismarját sem.¹⁵ Még nagyobb pusztítást okoztak a környéken az 1658–1659-es tatár-török hadjáratok.¹⁶ Maga Bocskai István első, 1595-ös végrendeletében beszél részletesen a templomról: „Mivelhogy Kismarjáról iratom magamat, temetségömmnek is helyét az én Istenemtől ott kívánom szüleim mellett.” Még többet árul el a következő mondat: „Feleségömmnek és az én atyámfiainak, az kikre az én jovaim maradnak, átok alatt hagyom nekik, hogy azt az kis szentegyházacs-kát igen szépen megcsináltassák, megpadimentomoztassák, és mikoron az én testemet az koporsóban beteszik, annak az rakott sírnek, kit én szüleimnek és magamnak temetségére csináltattam, minek előtte az ajtaját berakják, földdel megtölt-sék...” Ha a felesége ide akar temetkezni, megteheti, de „egyebektől békesség adassék az sírnak.” A forrás világosan megmondja, hogy a kriptát maga Bocskai István építtette szülei és maga számára (minden bizonnyal az 1570-es évek végén), s a feleségén kívül senki más nem temetkezhet bele. Az utódokra csupán a lépcső földdel való betömését, s a templom padlójának kikövezését hagyta.¹⁷ Az építészeti stílus ez esetben nem mond ellent a végrendeletnek, hiszen a központoktól távol nagyon is elképzelhető egy konzervatívabb ízlésvilágú építkezés. A templomban talált, gyermekektől származó csontok arra utalhatnak, hogy kis korukban elhunyt testvérei is valahol itt nyugodtak, de ugyanitt lehetett a nagyszülők, Bocskai Simon és felesége, valamint a Marjai ősök végső nyughelye is. Csak mellékesen utalok rá, hogy a Tiszántúli Református Egyházkerület törvényei, az ún. „articuli maiores” tiltották a templomokba való temetkezést,¹⁸ ennek ellenére ezt a középkori szokást

¹⁴ Soós 1890, 45.

¹⁵ „Bocskai István kereki vára is bizvást kivárhatta volna Várad szerencsését, és a törökök-tatárok akármilyen heves támadása ellenében is kitarthatott volna, ha a vár parancsnoka, az inkább termetére és szép arcára büszke, semmint megbízhatósága és állhatatossága miatt tekintélyes Araczkay István ott nem hagyja kirablásra a tatároknak, és testi épségét fontosabbnak nem tartja a tisztas hírnévnél. Gyávaságának mocsát később, amikor Szatmáron elfogták és sokáig fogva tartották, azzal mosta le, hogy felakasztotta magát.” – SZAMOSKÖZY 1977, 150.

¹⁶ SZALÁRDI 1980, 446, 453, 548.

¹⁷ RADVÁNSZKY 1879, 169.

¹⁸ KISS 1881, 591–592.

a legbuzgóbb református földbirtokosok sem adták fel. Lásd például Ecsedi Báthory István sírját a nyírbátori református templomban.¹⁹

Bocskai György valamikor az 1540-es évek második felében vehette feleségül lekcsei Sulyok Krisztinát, István édesanyját. A lekcsei Sulyokok eredetileg Dél-Magyarországon voltak birtokosok: Bács-Bodrog és Somogy vármegyékben,²⁰ s a nagyhatalmú enyingi Török család famíliájába tartoztak, annyira, hogy Krisztina nagyapja, Sulyok István, enyingi Török Bálint veje lett, miután feleségül vette Török Krisztinát.²¹ Az ő fiuk, Sulyok Balázs fiatal korában az ország déli védelmében vállalt szerepet, többek között őt vádolták Nándorfehérvár 1521-es elvesztése miatt is.²² Sulyok Balázs a Balaton-felvidéki Tátika várát birtokló gersei Pethő családból nősült, feleségétől, Erzsébettől három lánya maradt: Anna, Krisztina és Sára. A török hódítás elől először a Balaton déli partján fekvő Egyházasszentgyörgyre (a mai Balatonszentgyörgy területén) költöztek, majd 1544-ben innen is tovább menekültek, s a falut zálogba adták a rokonságnak.²³ Végül Északkelet-Magyarországon, Szatmár vármegyében találtak új otthonra. A három lány jó házasságot kötött: Anna először Muthnoky Mihály, majd annak halála után 1553 tavaszán gyarmati Balassi János felesége lett: az ő fiuk volt Balassi Bálint. Krisztina kismarjai Bocskai Györgyhez ment feleségül, míg Sára 1550-ben ruszkai Dobó Istvánnak nyújtotta a kezét.²⁴

¹⁹ ENTZ–SZALONTAI 1979, 34, 39–40.

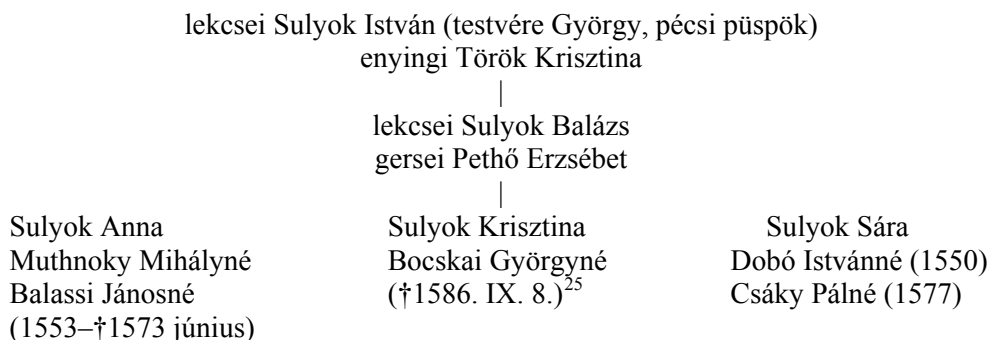
²⁰ NAGY I. 1857–1868, X. kötet, 402–408.

²¹ BESSENYEI 1994, V. – Az adatokra SZENTMÁRTONI SZABÓ Géza hívta fel a figyelmemet.

²² ZAY 1982, 10–13, 58.

²³ Sulyok Balázs kötelezvénye Pethő Mihálynak. Tátika, 1544. április 9., BESSENYEI 1994, 227–228.

²⁴ A Sulyok-lányok házasságaira vonatkozó adatok SZENTMÁRTONI SZABÓ Géza adatgyűjtéséből, a kiadatlan Balassi-kronológiából származnak.

Az anyai rokonság:

Az eredetileg Szapolyai-párti Sulyok Balázs Török Bálint 1541-es török fogsága után átállt Habsburg Ferdinánd hívei közé, s ezt az irányzatot erősítette lányainak házasságkötése is. Sógornőin keresztül Bocskai György szintén a Habsburg-párt elkötelezett hívévé vált, s amikor Dobó István erdélyi vajda lett, ő is vele ment.²⁶ Izabella királyné 1556-os visszatérésekor a Szapolyai-párt emberei családostul fogságba vetették. Szabadulása után Bocskai György feltehetően a birtokaira húzódott, s nem Bécsben vállalt állást, mint azt a korábbi szerzők (még Nagy László 2000-ben megjelent könyve is!)²⁷ hitték. Fazekas István publikációja a Lymbusban tisztázta, hogy egy távoli, Horvátországba szakadt rokona, razinai (vagy razinakeresztúri) Bocskai György volt az, aki ebben az időszakban, 1575-ös haláláig királyi titkárként tevékenykedett.²⁸ A család ráadásul előszeretettel használt bizonyos keresztneveket, ezért ennek a Györgynek is volt egy István nevű fia.²⁹

Kismarjai Bocskai György életében az újabb változás 1566 körül következett be, s ennek két oka volt. Egyrészt számításba kell vennünk a magyar nemesség e korszakbeli általános elégedetlenségét Miksa uralmával szemben. A második ok Bocskai Györgyöt közelebről érintette: Gyula várának elestével ugyanis bihari törzsbirtokai közeléből eltűnt a Habsburg-hatalom. A logikus lépést a következő esztendőben tette meg, s 1567-ben átállt János Zsigmond oldalára, s a választott magyar király tanácsosa lett. Átállása egy nagyobb hullám része volt, amely mö-

²⁵ LUKINICH 1903, 534.

²⁶ BUDAI 1804, 441–442.

²⁷ NAGY L. 2000, 23–24. – Természetesen így a spekulációk világába kerültek azok a korábbi fejtegetések is, amelyek a razinai Bocskai György házában lakó gyermek Nádasdy Ferencet kötötték össze Bocskai Istvánnal.

²⁸ FAZEKAS 2003, 19.

²⁹ Lásd a 4. jegyzetet!

gött kezdetben Bekes Gáspár törekvései álltak.³⁰ Válaszul Miksa császár elkoboztatta a Zemplén vármegyei Bodroghközben fekvő birtokait, illetve Gálszécs mezővárosban található részirtokát.³¹ Bocskai mégsem égetett fel minden hidat maga mögött, fiait ugyanis a bécsi udvarban és a királyi Magyarországon hagyta. Egyik idősebb fia, Jeromos Zágrábban élt, az apa az ő meglátogatására többször is oda utazott, ráadásul útközben sógornóit is felkereste. A feszült politikai helyzetben, s a jól érzékelhető elégedetlenség légkörében a családi összetartás is gyanússá vált. 1569-ben Dobó Istvánt és Balassi Jánost koholt vádakkal letartóztatták, s az egyik legfőbb vádpont ellenük a Bocskai Györggyel való levelezés és kapcsolat lett.³² Egy évvel később, 1570-ben – még mielőtt a rokonokat rehabilitálták volna – Bocskai György meghalt.³³

Bocskai György 1570-ben bekövetkezett halála teljesen új helyzetet teremtett. János Zsigmond, majd az új erdélyi fejedelem, somlyai Báthory István is pártfogásába vette az elárvult rokon családot, az utóbbi 1571. október 25-én levelet írt az érdeklükben Johann Trautson főudvarmesternek Bécsbe. Ennek nyomán egyezség jött létre Miksa császár és köztük, s visszakapták zempléni birtokaik többségét.³⁴ Talán ennek az egyezségnek köszönhető, hogy a tizennégy esztendő Bocskai István a bécsi udvarba került. Az időpontban némileg bizonytalanok vagyunk, ugyanis az említett Báthory levél arról beszél, hogy Sulyok Krisztina egyik fia már az uralkodó udvarában szolgál.³⁵ Ez a fiú a fivérei közül Simon vagy Gábor lehetett, de az sem kizárható, hogy István már korábban, mondjuk 1567-től, tíz éves korától itt nevelkedett.

Az apa és anya után néhány szót szólnom kell a testvérekről, mivel róluk is több téves nézet felbukkant a történeti irodalomban. Legrészletesebben a kor jeles történetírója, Szamosközy István írt erről a témáról,³⁶ tőle tudjuk, hogy a házaspár-

³⁰ HÓVÁRI 1987, 75–78.

³¹ Gálszécszet Bocskai György hűtlensége miatt 1567-ben Kálnássy Ferenc kapta meg: NAGY I. 1857–1868, VI. kötet, 48. – Más zempléni birtokok Deregnyei Pál kezére jutottak: Uo. III. kötet, 281.

³² HÓVÁRI 1987, 45–46. – ISTVÁNFY 2003, 454–455. – Hóvári úgy értelmezi, hogy Bocskai Jeromos Zágrábban tanult, ezt azonban a Bocskaival és Dobóékkal szemben elfogult Istvánffy nem mondja.

³³ Bocskai György 1570 június-júliusa körül halt meg (a korábbi adatok 1571-et emlegettek): FEJÉR–RÁCZ–SZÁSZ 2003, 100. – Az augusztus 2-án kelt oklevél nemrég elhunytjának nevezi Bocskait, s megnevezi (a már férjnél lévő Bocskai Erzsébet és a titokzatos legkisebb fiú kivételével) életben maradt gyermekeit: Jeromos, Gábor, István, Simon, Sára, Judit, Krisztina, Ilona.

³⁴ A bodroghközi birtokokat visszakapták, a Gálszécs környékiek a Kálnássy család kezén maradtak: WERTNER 1905, 159.

³⁵ VERESS 1944, 150.

³⁶ SZAMOSKÖZY 1880, 239–240.

nak, Bocskai Györgynek és Sulyok Krisztinának összesen 15 gyermeke született, de közülük négy még gyermekkorában meghalt. Hat lánytestvére mind jól ment férjhez, a férfiak a fejedelemség fontos családjainak tagjai voltak, némelyikük később Bocskai István életében is meghatározó szerepet játszott. Erzsébet somlyai Báthory Kristóf második felesége lett (valamikor 1567–1568 körül), aki később öccse, Báthory István erdélyi fejedelem lengyel királlyá választásakor korlátozott jogokkal átvette az ország irányítását. Anna Kendeffi Jánoshoz ment hozzá, de fiatalon (1570 augusztusa előtt) meghalt, ismerjük keltezetlen végrendeletét.³⁷ Sára férje Bagdi György lett, Judit pedig losonci Bánffy Kristófhhoz ment feleségül. Krisztina palocsai Horváth Györgynek nyújtotta a kezét, míg Ilona Haller Gábor oldalán találta meg a helyét. A fiútestvérekről érdekes módon kevés információnk van, Szamosközy az ötből csak négynek tudja a nevét, s a következő, idáig kevés figyelmet keltő megállapítást teszi: „Ezekben kettő pap lőtt, hárma megházasodott volt, de mind... magtalan holtanak meg.” Bármilyen megdöbbentő, hozzá kell szoknunk a gondolathoz, hogy a református fejedelem két fivére katolikus pap volt. Bocskai Jeromos lehetett az egyik, aki 1569-ben Draskovics György zágrábi püspök környezetében tartózkodott, s 1572-ben halt meg Pozsonyban,³⁸ a másik talán Simon. Bocskai Gáborról keveset tudunk, 1573-ban hunyt el huszonegy esztendőskorában, sírköve a Kolozs megyei Egeres templomában látható. A nehezen olvasható felirat miatt sokan tévesen 1616-ra keltezték ezt a követ.³⁹ Az utolsó fiútestvérről (akit Szamosközy nem ismert) semmit sem tudunk. A családtörténeti irodalomban nagy zavart okozott, hogy a bocskói Bocskaiak között élt egy kortárs Miklós, többen a fejedelem testvérének tartották őt (mivel szerepel az 1606-os végrendeletben), pedig csak a másodunokatestvére volt.

³⁷ RADVÁNSZKY 1879, 184–186. – TUDÓS 2006, 178–180.

³⁸ FAZEKAS 2003, 19.

³⁹ BALOGH 1985, 48–49. – A sírkövön olvasható latin disztichonos vers szokás szerint Simon Miczbánra utal.

A Bocskai testvérek:

(Mivel a születési évüket legtöbbjüknek nem ismerjük, a sorrend nem tükröz életkort.)

Négy gyermekkorában meghalt.

Erzsébet (Báthory Kristófné, †1581. február 15.)⁴⁰

Anna (Kendeffi Jánosné, †1570. augusztus 2. előtt)

Sára (Bagdi Györgyné, †1590 előtt)

Judit (Iosonci Bánffy Kristófné), esküvő: 1576. október 7.⁴¹

Krisztina (palocsai Horváth Györgyné)

Ilona (Haller Gáborné, †1597 szeptember 7.), esküvő: 1586. február 15.⁴²

Jeromos (pap)

Gábor (1552–1573)

Simon (pap?)

István (1557. január 1. – 1606. december 29.)

Ismeretlen fiú (korán meghalt)

Most pedig térjünk rá a feleségre. Bocskai István 1583 végén nősült meg, menyasszonya egy dúsgazdag fiatal özvegy volt, név szerint Hagymásy Margit. E házasság révén jutott hozzá Bocskai Nagykereki várához és a hozzá tartozó falvakhoz. Csak röviden jelzem, hogy a korábbi irodalom már a 17. századtól, Istvánffy históriájától kezdve⁴³ tévesen Katának nevezte őt, s ez a tévedés kiirthatatlanul öröklődött, egészen a 2004-ben Mezőtelegden felállított szobraig. Ezzel szemben minden korabeli eredeti dokumentum Margitnak hívja, ezért én a továbbiakban ezt a valódi nevet használom. Hagymásy Margit apja, Lestár Zala vármegyében volt birtokos. Feleségétől, Csáby Katalintól született egyetlen leányát halála után öccse, Hagymásy Kristóf nevelte, majd Báthory Kristóf adta hozzá első férjéhez, Varkocs Miklóshoz.⁴⁴ A Varkocs család Sziléziából jött Magyarországra a 15. század végén, ezért a „nobschützi” előnevet viselte. Varkocs Tamás 1542 és 1548 között Eger várának kapitányi tisztét viselte Perényi Péter megbízásából, majd váradi főkapitány és Bihar vármegye főispánja lett. Két felesége volt: Zólyomi Klára és Telegdi Katalin (sorrendjükkel kapcsolatban a források ellentmondóak), a másodiktól született gyermekei Miklós és Sára.⁴⁵ Varkocs Miklós és Hagymásy Margit

⁴⁰ Bocskai Erzsébet haláláról és február 23-i temetéséről: GYULAFY 1894, 15.

⁴¹ Bánffy Kristóf meghívólevele Beszterce városához: HORN–KREUTZER–SZABÓ 2005, 84. levél.

⁴² LUKINICH 1903, 534–535.

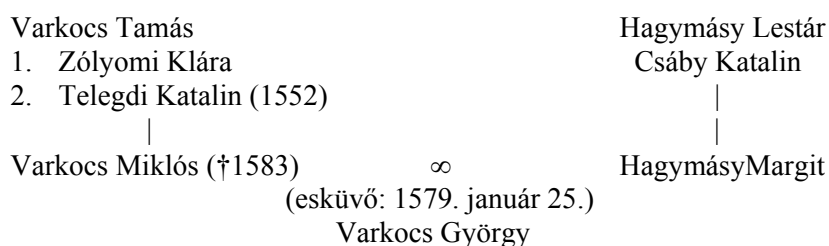
⁴³ ISTHVANFI 1622, 847. (RMK III. 1350.)

⁴⁴ HORN 2005, 38.

⁴⁵ NAGY I. 1857–1868, 12. kötet, 64–65. – MAKAY 1895, 184. – BUNYITAY 1884, 315.

esküvője 1579 januárjában volt, fiuk, Varkocs György 1580-ban születhetett. Ő lett Bocskai István mostohafia, vele azonban a család férfiágon kihalt.

Hagymásy Margit családja:

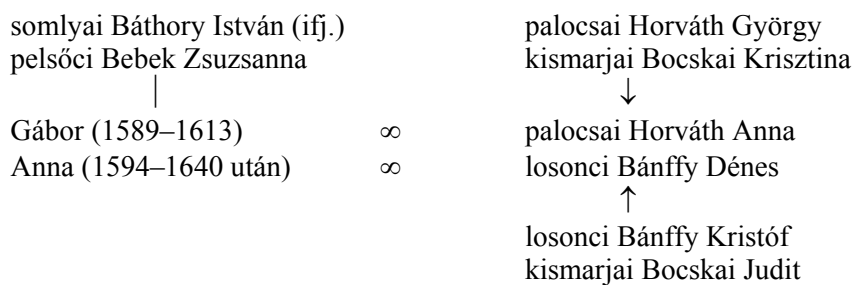
Varkocs Miklós szorosan kötődött anyai nagyapjához, Telegdi Miklóshoz, s jelentős birtokokat is örökölt tőle. 1583 elején halt meg, s az érmelléki hegyek alatt fekvő Szalacson temették el. Felesége a gyászévet ki sem várva lett Bocskai felesége. Hogy fogalmat alkossunk a gazdagságról, amelyet a bihari nemes házassága révén szerzett, elég ha elolvassuk azt a sok oldalas jegyzéket, amelyet 1584. március 8-án készítettett Varkocs Miklós hagyatékáról. Ezüstnemű, ékszerek, ruhák végtelen sorban, benne példának okáért egy „Mátyás királytól maradt lábas medence”.⁴⁶ A házasság jól sikerült, azonban gyermektelen maradt, legalábbis nem tudunk róla, hogy született volna gyermekük. A korabeli magas gyerekhalandóság mellett az is lehetséges, hogy a Bocskai-házaspárnak is voltak felnőttkort nem elért utódai. Hagymásy Margit udvarában azonban ott voltak az unokaöccsök és unokahúgok is, ő közvetlenül a felkelés kirobbanása előtt, 1604 szeptemberében hunyt el. A Telegdi család sírboltjába temették el a mezőtelegdi templomban.

A Bocskai-testvérek között erős családi összetartás volt, István az első, 1595-ös végrendeletében így fordul még életben lévő három lánytestvéréhez (Judit, Krisztina, Ilona): „Intlek is szerelmes hugaim szeretőttel bennetöket, hogy megemlékezzetök az mi megholt boldog emlékezető szerelmes anyánknak intísiről, hogy az atyafiúi szeretöt köztetök megmaradjon, úgy leszen Istennek áldása rajtatok, hogyha az Istent szemetök előtt hordozzátok, és az atyafiúi szeretöt megmarad köztetök.” Az „ö”-zö nyelvjárás a szövegben ugyan az írnoktól származik, de el tudjuk képzelni (az önkéntelen ismétlés nyomatékosítja is a képet), ahogyan Sulyok Krisztina (talán szintén „ö”-zve, hiszen a gyerekkorát még a Délvidéken töltötte) figyelmezteti gyermekeit a kölcsönös szeretetre. A családhoz tartozik még a mostohafiú is, akit így szólít meg a végrendelet írója: „Fiam, Varkoch György, kit én úgy tartottalak, neveltelek, mint magam gyermekét, nem úgy, mint

⁴⁶ SZABÓ K. 1877, 556–562.

mustohafiamat, életödnök megtartására szorgalmatos gondviselésem volt...⁴⁷ A második, 1606-os végrendeletben ő már nem bukkan elő, mivel anyja, Hagymásy Margit halála után az örökséget nyilván rendezték. A két végrendeletben fontos szereplők még az unokahúgok és az unokaöccsök is, rájuk ugyanúgy vonatkozik az anyai intés. A távolabbi rokonságra is hagy Bocskai István valamit. 1595-ben már nem él két unokatestvére, Balassi Bálint és Ferenc (Sulyok Anna fiai), ők az előző év törökellenes harcaiban estek el. Viszont Dobó Ferencnek (Sulyok Sára fiának) szánja Áron vajda díszes szablyáját, kérve, hogy segítse a rokonságot. A bocskói Bocskaiak közül ekkor Miklós és György nevét említi,⁴⁸ Miklós az 1606-os végrendeletben is feltűnik.⁴⁹ A családi kapcsolatokat áttekintve látványos az összefonódás a somlyai Báthory családdal. Bocskai István a családi szeretetet kiterjesztette Bocskai Erzsébet és Báthory Kristóf gyermekeire, Báthory Krisztinára (Grizeldiszre) és Zsigmondra is. Anyjának intését tekintetbe véve érthetőbbé válik magatartása 1588 után, noha kétség kívül személyes haszna is származott abból, hogy Báthory Zsigmond feltétlen támogatója volt. Az igazán érdekes ugyanakkor az, hogy a következő nemzedék is összetartott: somlyai Báthory Gábor (erdélyi fejedelem 1608 és 1613 között) palocsai Horváth Annát, palocsai Horváth György és Bocskai Krisztina lányát vette feleségül, míg a huga, Báthory Anna losonci Bánffy Dénesnek nyújtotta a kezét, aki Bánffy Kristóf és Bocskai Judit fia volt. A két házasságkötés már Bocskai halála után történt, s mögötte egyértelmű politikai szándék sejthető.⁵⁰

Bocskai-Báthory összefonódás 1606 után

Végezetül szeretnék rátérni a kismarjai Bocskaiak reformátusságára. Kicsit visszalépve az időben, először a Sulyok család vallási hovatartozásáról kell szól-

⁴⁷ RADVÁNSZKY 1879, 174, 176–177.

⁴⁸ RADVÁNSZKY 1879, 171, 181–183.

⁴⁹ BOCSKAY 1986, 18–19.

⁵⁰ NAGY L. 1984, 177–178, 220.

nunk. Sulyok István testvére, György még pécsi püspök volt a század elején, unokái, a Sulyok-lányok viszont az 1550-es években már mind a hitújítás pártfogói, s ez a férjekre is kihat. A reformáció történetében egyébként is nagy szerepet játszanak a főnemesek asszonyai, ők azok, akik a vallási ügyek iránt jobban érdeklődnek. Dobó Istvánról tudjuk, hogy az egri ostrom, 1552 előtt még a régi egyház híve volt,⁵¹ őt valószínűleg a felesége, Sulyok Sára vitte át a protestantizmushoz. Balassi János a család más tagjaihoz hasonlóan már korábban elfogadta a hitújítást, de az ő esetében konkrét adataink vannak arról, hogy a hitélet iránt nem nagyon érdeklődött, a család későbbi udvari papja, Bornemisza Péter inkább Sulyok Annára számíthatott.⁵² Sulyok Krisztina és Bocskai György esetében azt kell feltételeznünk, hogy házasságuk elején, az 1540-es években még nem szakítottak a régi egyházzal, csak így magyarázható a két idősebb fiú papi pályára lépése. Valószínűleg már nagyon fiatal korukban elkerültek otthonról, így keletkezhetett ez a családon belüli vallási megosztás. Ebben az időben ez nem volt egyedi jelenség: a gymesi Forgáchok között három nemzedéken át megvolt a vallási különbözőség apa és fiú, valamint különböző testvérek között.⁵³ Bocskai György erdélyi tartózkodásakor és kolozsvári fogságakor azonban a házaspár már bizonyosan protestáns.

Bocskai György bihari birtokai a szerveződő tiszántúli református egyházkerület területére estek, amelynek az 1560-as években Melius Péter debreceni lelkész volt a superintendense (püspöke). Kismarja ezen belül a bihari egyházmegyebe került, ennek rendszerint a váradi lelkész volt az esperese.⁵⁴ 1569-ig ezt a tisztséget Ceglédi György töltötte be, őt pedig Károlyi Péter, korábbi kolozsvári tanár követte.⁵⁵ Úgy tűnik a Bocskaiak különlegesen jó kapcsolatban voltak a bihari esperesekkel. Bocskai István gyarapodásával, Szentjobb várának megszerzésével egy másik református egyházmegyében, az érmellékiben is érdekeltté vált a 16. század végén.⁵⁶ A tiszántúli egyházkerületben két társadalmi rétegnek volt ezidőtájt jelentős befolyása: a módos mezővárosi (főként debreceni) kereskedőknek és a nagybirtokos nemeseknek. Amikor Melius Péter 1568-ban kiadta a János Jelenéseiről írott prédikációit, felsorolta a református egyház legnagyobb támogatóit. Ők részben északkelet-magyarországi földbirtokosok (mint Balassi János és Sulyok Anna), részben pedig tiszántúliak, s nem kell csodálkoznunk, hogy ott van köztük Bocskai György és Telegdi Miklós neve is.⁵⁷ Bocskai mint János Zsigmond taná-

⁵¹ Dobó 1548-ban elűzte azokat a protestáns lelkészeket Egerből, akiket a korábbi kapitány, Varkocs Tamás hozott be ide. – S. SZABÓ 1923, 45.

⁵² NEMESKÜRTY 1959, 81, 96.

⁵³ A Forgách családról lásd: BÁRTFAI SZABÓ 1910

⁵⁴ A bihari református egyházmegyeről lásd: LAMPE 1728, 634–638.

⁵⁵ Melius Péterről, Ceglédi Györgyről és Károlyi Péterről lásd összefoglalóan: LEXIKON 1994, 311, 974, 1354–1355.

⁵⁶ Az érmelléki református egyházmegyeről lásd: LAMPE 1728, 643–645.

⁵⁷ MELIUS JUHÁSZ 1568

csosa részt vett az 1569. október 20–25-én tartott nevezetes váradi hitvitán, ahol az unitáriusok és a reformátusok csaptak össze az uralkodó jelenlétében. A találkozó unitáriusok által írt és kiadott jegyzőkönyvében kétszer fordul elő a neve, az ötödik napon (október 24-én) szólalt meg, s mindkétszer csak János Zsigmond utasítását közvetítette.⁵⁸ Igen kínos helyzetben lehetett, mert a választott király és a vitát vezető Bekes Gáspár nem is nagyon titkolta, hogy az unitáriusok pártján áll. A hivatalosok elfogultsága és nyomásgyakorlása sem változtatott azonban azon a tényen, hogy a Tiszántúl megmaradt reformátusnak, az összegyűlt lelkészek demonstratíván aláírtak egy Szentháromságról szóló hitvallást, s az aláírók között voltak a házigazda bihari egyházmegye képviselői is.⁵⁹

Bocskai György halála után a család életében még fontosabb összetartó szerepe lett Sulyok Krisztinának, aki változatlanul a református egyház legállhatatosabb támogatói közé tartozott. Lányai házasságkötései esetében a vallási szempont mégsem mindig érvényesült: Bocskai Ilona az unitárius Haller Gábor felesége lett (1578-ban), míg Erzsébet (mint már említettük) a katolikus Báthory Kristófnak (1530–1581) nyújtotta a kezét. 1569-ben született meg lányuk, Báthory Krisztina (jellemző módon a nagyanyjáról kapta a keresztnévét), akinek esetében a jezsuita nevelés nem tudta felülmúlni az anyait és a nagyanyait: Krisztina/Grizeldisz élete végéig református maradt.⁶⁰ Második gyerekként, 1572. április 15-én született meg Báthory Zsigmond, állítólag mint koraszülött.⁶¹ Mivel ekkor már a fejedelmi család tagja lett, az anya és a nagyanya kérésére Károlyi Péter nagyváradi lelkész és bihari esperes titokban tudta csak megkeresztelni.⁶² Károlyi annyira közeli kapcsolatban állt Bocskai Erzsébettel, hogy a haláláról és a feltámadásról szóló 1575-ös művét is férjének és neki ajánlotta.⁶³ Ebben az időben már a tiszántúli egyházkerület püspöke volt, de továbbra is váradi lelkész, így lehetett szinte udvari prédikátora a váradi főkapitány Báthory Kristóf feleségének. Később Erzsébetnek, már mint az erdélyi vajda házastársának nem engedték meg, hogy Gyulaféhevárott református udvari prédikátort tartson. A tiszántúli és erdélyi reformátusok később is Bocskai Erzsébetben bíztak, valószínűleg rá céloz az *Eszter dolga* című verses bibliai história argumentuma is 1577-ben, amikor „eszes fejedelemasszony”-ról ír.⁶⁴ Rövidesen meggyűlt vele a bajuk a jezsuitáknak, Szántó (Arator) István az eretnekek pártfogójának és menedékének nevezte, s örömét fejezte ki amiatt, hogy hamarabb halt meg, mint a férje. Szerinte, ha fordítva történt volna, akkor a fia neveltetését kivet-

⁵⁸ NAGY-SIMÉN 1870, 139, 142.

⁵⁹ LAMPE 1728, 246–256.

⁶⁰ HORN 2002, 52–58.

⁶¹ A hét hónapra született csecsemő Báthory Zsigmondról terjesztett pletykákat lásd: SZAMOSKÖZY 1880, 9–10.

⁶² SZABÓ A. 1989, 52–54, 142.

⁶³ KÁROLYI 1575.

⁶⁴ HELTAI 1577.

te volna a kezükből és kiüzte volna őket az országból. Ez persze túlzás, hiszen tudjuk, hogy a valódi hatalom a Lengyelországban tartózkodó Báthory István kezében volt, aki aligha engedett volna meg ilyesmit. Mindennaposak voltak a viták Leleszi Jánossal, Zsigmond jezsuita nevelőjével, az anya megpróbálta a hatásukat ellensúlyozni és semmivé tenni.⁶⁵ Talán itt a valódi pszichológiai gyökere a sokat vitatott Báthory Zsigmond-jelenségnek, a kettős nevelés és az, hogy a jezsuiták magukhoz láncolták és az anyja ellen fordították, pusztító hatással lehetett a személyiségére.

Anyjával és Erzsébet nővérével ellentétben keveset tudunk Bocskai István e korszakbeli vallásosságáról. Ő nem konfrontálódott a jezsuitákkal és neveltjükkel, Báthory Zsigmonddal, ugyanakkor semmi jele sincs annak, hogy bármikor is eltántorodott volna a református egyháztól. Váraiban és falvaiban református lelkészeket tartott, s 1595-ös végrendelete egyszerű és őszinte formuláival szilárd hitről tanúskodik: „Én kismarjai Bocskai István, tudván azt, hogy az Úristen az embört mint hogy ez világra adta, azonképpen ismeg ez világból ki szokta hínia, és semmi nem bizonytalanabb az embörnél, mint az az óra, az melyen az Úristen az embertől az ő lelkét megkívánja ... Immár ajánlom az én teremptő igaz Istenömmnek szent kezeiben ez világban valo életömet, lelkömet és testömet, dicsírtessék mindörökké az ő áldott szent neve. Amen.”⁶⁶ Még sokatmondóbb a második végrendelet hitvallása, ebben szól a predestinációban való hitéről is.⁶⁷

Mint kevésbé tanult embernek, neve a felkelés előtt nem forgott tudós körökben, sőt a Báthory-kor pártviszályaiban a külföldi egyetemeken tanult református értelmiségiek az ellenfelei közé tartoztak.⁶⁸ Ez persze nem jelenti azt, hogy az ifjabb nemzedékek taníttatásáról ne gondoskodott volna. Fennmaradt titkárának, Wentey Ferencnek a levele, amelyet Gyulafehérvárról írt Szenci Molnár Albertnek Strassburgba, 1596. március 4-én. Ebben köszönetet mond ura, Bocskai István és felesége, Hagymásy Margit nevében a leendő zsoldárfordítónak, amiért segítségére volt az általuk ott taníttatott két úrfinak. Szó van még a magát rosszul viselő házi-tanítójukról is, s kiderül, hogy maga a levélíró is megfordult a Rajna menti városban, feltehetően ő kísérte ki a fiúkat. Szenci Molnár az Erdély és Strassburg között leveleket vivő küldöncöt, Szünnay (másutt: Szimai) Pált használta a saját üzenetei továbbítására is.⁶⁹ Ki lehetett ez a két úrfi? Az egyik minden bizonnyal Bocskai mostohafia, Varkocs György, a másik az egyik unokaöccs, talán Bocskai Judit fia, Bánffy Dénes, akit nagybátyja később is nagyon kedvelt. A strassburgi evangélikus gimnázium és főiskola Európa egyik legjobb humanista tanintézménye volt,

⁶⁵ LUKÁCS 1976, 191, 256, 347–348.

⁶⁶ RADVÁNSZKY 1879, 168, 184.

⁶⁷ BOCSKAI 1986, 9–10.

⁶⁸ Elsősorban Kovacsóczy Farkas és Kendi Sándor, róluk legutóbb lásd: HORN 2002, passim.

⁶⁹ SZENCZI MOLNÁR 1898, 94–96. – SZENCZI MOLNÁR 2003, 57, 112, 242.

amelyben számos magyar nemes is tanult.⁷⁰ Csak röviden sorolom az ismertté vált neveket: Horváth Stansith Gergely, Révay Péter, Forgách Mihály, Balassi Pál és Zsigmond, Thurzó Szaniszló, Sombori Sándor;⁷¹ s 1592-ben tért haza innen Bánffy Dénes egyik unokestvére, Ferenc.⁷² Sajnos a későbbi egyetem anyakönyve az 1871-es porosz-francia háborúban megsemmisült, így már nem tudjuk ellenőrizni a fiúk nevét a névsorban.

Összefoglalva az elmondottakat, az a végkövetkeztetésem, hogy a 20. századi Bocskai-kutatás túlságosan is a szabadságharcra és a politikai fejleményekre koncentrált, s nem Bocskaira, az emberre. Bármennyire is igyekeztem összeszedni adatokat, hiányosak az ismereteink Bocskai Istvánról és a családjáról. Levéltári kutatásoknak kell majd tisztázni a további részleteket, amelyek ma még homályosak előttünk, de amelyek nélkül féloldalas lenne az a kép, amelyet róla rajzol a történettudomány.

BIBLIOGRÁFIA

ALVINCZI 1989

ALVINCZI Péter: *Magyarország panaszainak megoltalmazása és válogatás prédikációiból, leveleiből*. Kiadja HELTAI János. Budapest, EURÓPA, 1989 (Bibliotheca Historica).

BALOGH 1985

BALOGH Jolán: *Kolozsvári kőfaragó műhelyek XVI. század*. Budapest, MTA Művészettörténeti Kutató Csoportja, 1985.

BÁRTFAI SZABÓ 1910

BÁRTFAI SZABÓ László: *A Hunt-Paznan nemzetségbeli Forgách család története*. Esztergom, 1910.

BENDA 1993

BENDA Kálmán: *Bocskai István*. 2. kiadás. Budapest, SZÁZADVÉG, 1993 (Századvég Biográfiák).

BESSENYEI 1994

BESSENYEI József: *Enyingi Török Bálint*. Budapest, MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT, 1994.

BOCSKAI 1986

BOCSKAI István: *Testámentomi rendelése*. SZIGETHY Gábor (Kiad.) Buda-

⁷⁰ A főiskoláról magyar nyelven legutóbb: IMRE 1990, 26–45.

⁷¹ ECKHARDT 1944.

⁷² Bánffy Kristóf testvérének, Bánffy Farkasnak a fia: NAGY I. 1883, 25. – Külföldi tanulásáról: SZABÓ A. 1989, 140–141.

- pest, MAGVETŐ, 1986 (Gondolkodó Magyarok).
- BUDAI 1804
BUDAI Ferencz: *Magyar ország polgári históriájára való lexicon a' XVI. század végéig*. I. kötet. Nagyvárad, 1804.
- BUNYITAY 1884
BUNYITAY Vince: *A váradi püspökség egyházai a püspökség alapításától 1566 évig*. Nagyvárad, 1884 (A váradi püspökség története, III).
- ECKHARDT 1944
ECKHARDT Sándor: *Magyar szónokképzés a XVI. századi Strasszburghban*. Budapest, 1944.
- ENGEL é.n.
ENGEL Pál: *Középkori magyar genealógia. Ákos nem 1. Bebek-ág 1. tábla: Marjai*. Arcanum DVD könyvtár IV. Családtörténet, heraldika, honismeret. Budapest, ARCANUM, é. n.
- ENTZ–SZALONTAI 1979
ENTZ Géza–SZALONTAI Barnabás: *Nyírbátor*. Budapest, 1979.
- FAZEKAS 2003
FAZEKAS István: Négy levél Bocskai István bécsi és prágai tartózkodásához (1572, 1576). *Lymbus*, 2003.
- FEJÉR–RÁCZ–SZÁSZ 2003
János Zsigmond királyi könyve. Közzéteszi: FEJÉR Tamás–RÁCZ Etelka–SZÁSZ Anikó. Kolozsvár, ERDÉLYI MÚZEUM EGYESÜLET, 2003 (Erdélyi Történelmi Adatok VII. 1.)
- G. ETÉNYI–HORN–SZABÓ 2006
G. ETÉNYI Nóra–HORN Ildikó–SZABÓ Péter: *Koronás fejedelem. Bocskai István és kora*. Budapest, GENERAL PRESS KIADÓ, 2006.
- GYULAFY 1894
GYULAFY Lestár: Följegyzései. In: *Magyar történelmi évkönyvek és naplók a XVI–XVIII. századokból*. 2. kötet. Közli MENCSEK Ferdinánd és KLUCH János. Budapest, 1894 (Monumenta Hungariae Historica, Írók, 33).
- HELTAI 1577
Eszter dolga. Kolozsvár, HELTAI Gáspárné, 1577. (RMNy 386.)
- HORN 2002
HORN Ildikó: *Báthory András*. Budapest, ÚJ MANDÁTUM, 2002 (Post Scriptum – Életrajzi Monográfiák, 3).
- HORN 2005
HORN Ildikó: *Tündérország útvesztői. Tanulmányok Erdély történelméhez*. Budapest, 2005.
- HORN–KREUTZER–SZABÓ 2005
Politika és házasság. Mennyegzőre hívogató levelek a 16. századi Erdélyből. Sajtó alá rendezte: HORN Ildikó–KREUTZER Andrea–SZABÓ András

- Péter. Budapest, ELTE, 2005.
- HÓVÁRI 1987
HÓVÁRI János: *A hűtlen Dobó*. Budapest, HELIKON, 1987.
- IMRE 1990
IMRE Mihály: *Szenci Molnár Albert – Dictionarium Latinoungaricum*, (hasonmás kiadás kísérőtanulmánya). Budapest, MTA IRODALOMTUDOMÁNYI INTÉZETE–AKADÉMIAI, 1990 (Bibliotheca Hungarica Antiqua, XXV).
- ISTHVANFI 1622
Nicolai ISTHVANFI Pannonii: *Historiarum de rebus Ungaricis libri XXXIV*, Coloniae Agrippinae, sumptibus Antonii Hiarati, 1622. (RMK III. 1350.)
- ISTVÁNFFY 2003
ISTVÁNFFY Miklós: *Magyarok dolgairól írt históriája Tállyai Pál XVII. századi fordításában*. I/2. Sajtó alá rendezte: BENITS Péter. Budapest, BALLASSI, 2003 (Történelmi Források, I).
- JAKÓ 1940
JAKÓ Zsigmond: *Bihar megye a török pusztítás előtt. Település- és népi-ségtörténeti értekezések 5*. Budapest, SYLVESTER RT, 1940.
- KARÁCSONYI 1897
KARÁCSONYI János: A dolhai és petrovai Petrovayak története 1450-től napjainkig. *Turul*, 1897.
- KÁROLYI 1575
KÁROLYI Péter: *Az halálról, feltámadásról és az örök életről hasznos és szükséges könyvecské....* Debrecen, KOMLÓS ANDRÁS, 1575. (RMNy 358.)
- KISS 1881
KISS Áron: *A XVI. században tartott magyar református zsinatok végzései*. Budapest, 1881 (Protestans Theologiai Könyvtár, XV).
- LAMPE 1728
LAMPE, Friedrich Adolf (DEBRECENI EMBER Pál): *Historia ecclesiae reformatae in Hungaria er Transylvania*. Trajecti ad Rhenum, 1728.
- LEXIKON 1994
Új magyar irodalmi lexikon. PÉTER László (Főszerk.). Budapest, AKADÉMIAI, 1994.
- LUKÁCS 1976
Monumenta antiqua Hungariae, II. 1580–1586. Edidit Ladislaus LUKÁCS. Romae, INSTITUTUM HISTORICUM S. I., 1976 (Monumenta Historica Societatis Iesu, volumen 112).
- LUKINICH 1903
LUKINICH Imre: *Haller Gábor (1550–1608) és Haller István (1691–1657) családi feljegyzései*. ERDÉLYI MÚZEUM 20 (1903).
- MAKAY 1895
MAKAY Dezső: A Csanád nemzetség. A Thelegdy család. *Turul*, 1895.

MELIUS JUHÁSZ 1568

MELIUS JUHÁSZ Péter: *Az Szent Jánosnak tött jelenésnek igaz és írás szerint való magyarázása prédikációk szerint....* Várad, RAPHAEL HOFFHALTER, 1568. (RMNy 259.)

NAGY I. 1857–1868

NAGY Iván: *Magyarország családai czímerekkel és nemzedékrendi táblákkal.* I–XII. kötet. Pest, 1857–1868.

NAGY I. 1883

NAGY Iván: A Losoncziai és Bánffyok nemzedék-rendje. *Turul* 1 (1883)

NAGY–SIMÉN 1870

A nagyváradai disputatio. Kiadják NAGY Lajos és SIMÉN Domokos. Kolozsvár, 1870.

NAGY L. 1984

NAGY László: *A rossz hírű Báthoryak.* Budapest, KOSSUTH, 1984.

NAGY L. 2000

NAGY LÁSZLÓ: *Egy szablys magyar úr Genfben. (A sokarcú Bocskai István).* Hajdúböszörmény, HAJDÚSÁGI MÚZEUM, 2000 (Studia oppidorum haidonicalium, IV).

NEMESKÜRTY 1959

NEMESKÜRTY István: *Bornemisza Péter az ember és az író.* Budapest, AKADÉMIAI, 1959 (Irodalomtörténeti Könyvtár, 4).

NYAKAS 2005

NYAKAS Miklós: Bocskai birtokai Biharban a 16. és 17. század fordulóján. In: *Bocskai és kora... Tanulmányok a Bocskai-szabadságharc 400. évfordulója alkalmából.* Főszerkesztő: CZIGÁNY István. Budapest, MARTIN OPITZ, 2005.

RADVÁNSZKY 1879

RADVÁNSZKY Béla: *Magyar családélet és háztartás a XVI. és XVII. században.* III. kötet. Budapest, HORNYÁNSZKY-KNOLL, 1879. (Új kiadása: Budapest, HELIKON, 1986.)

SÁRKÁNY 2004

SÁRKÁNY Viola: A kismarjai Bocskai-kripta. *Honismeret* XXXII (2004) 5. sz.

SOÓS 1890

SOÓS Elemér: Micz-bán eredete. *Turul*, 1890. 43–45.

S. SZABÓ 1923

S. SZABÓ József: *A Perényiek a magyar reformáció szolgálatában.* Budapest, BETHLEN GÁBOR IRODALMI ÉS NYOMDAI RT, 1923.

SZABÓ A. 1989

Baranyai Decsi János levele Johann Jakob Grynaeushoz, Strassburg, 1591. február 26. In: *Johann Jakob Grynaeus magyar kapcsolatai.* Közreadja: SZABÓ András. Szeged, 1989 (Adattár a XVI–XVIII. századi szellemi

- mozgalmaink történetéhez, 22).
- SZABÓ A. 2006
SZABÓ András: „*Téged Isten dicsérünk*”. *Bocskai István, Erdély és Magyarország fejedelme*. Budapest, KÁLVIN JÁNOS KIADÓ, 2006.
- SZABÓ K. 1877
SZABÓ Károly: Ezüstművek és drágaságok összeírásai a XVI. századból. *Századok XI* (1877), 546–563.
- SZALÁRDI 1980
SZALÁRDI János: *Síralmas magyar krónikája*. Kiadta SZAKÁLY Ferenc. Budapest, MAGYAR HELIKON, 1980 (Bibliotheca Historica).
- SZAMOSKÖZY 1880
SZAMOSKÖZY István: *Történeti maradványai 1542–1608. IV. kötet. Vegyes feljegyzések*. SZILÁGYI Sándor (Kiad.). Budapest, 1880 (Monumenta Hungariae Historica, Írók, 30)
- SZAMOSKÖZY 1977
SZAMOSKÖZY István: *Erdély története 1598–1599, 1603*. BORZSÁK István (Ford.), SINKOVICS István (Kiad.), 2. kiadás. Budapest, MAGYAR HELIKON, 1977 (Bibliotheca Historica).
- SZENCZI MOLNÁR 1898
SZENCZI MOLNÁR Albert *Naplója, levelezése és irományai*. Kiadta DÉZSI Lajos. Budapest, MTA, 1898.
- SZENCZI MOLNÁR 2003
SZENCZI MOLNÁR Albert: *Naplója*. Kiadta: SZABÓ András. Budapest, UNIVERSITAS, 2003 (Historia Litteraria, 13).
- TÜDŐS 2006
Erdélyi nemesek és főemberek végrendeletei. TÜDŐS S. Kinga (Kiad.). Marosvásárhely, MENTOR, 2006 (Erdélyi testamentumok, II).
- VENDE 1901
VENDE Aladár: Bihar vármegye községei. In: *Bihar vármegye és Nagyvárad*. Budapest, APOLLO IRODALMI TÁRSASÁG, 1901 (Magyarország Vármegyéi és Városai).
- VERESS 1944
VERESS Endre: *Báthory István erdélyi fejedelem és lengyel király levelezése*. I kötet. Kolozsvár, 1944.
- WERTNER 1905
WERTNER Mór: A kálnási Kálnássy család. *Turul*, 1905.
- ZAY 1982
ZAY Ferenc (?): Az Landorfejrvár elveszésének oka e vót, és így esött. In: *Magyar emlékirók 16–18. század*. BITSKEY István (Kiad.), Budapest, SZÉPIRODALMI, 1982 (Magyar Remekírók).

THE UNKNOWN BOCSKAI FAMILY FROM KISMARJA

ANDRÁS SZABÓ

The latest monographs and studies on Bocskai have mainly focused on his war of independence and its political background. This paper points out new directions for investigation. These new fields are Bocskai's personality and his family relationships, because we have only few, and sometimes wrong, information on these. There are some basic questions: the genealogy and the role of the Bocskai family; Bocskai's religiousness; his opinion about the arts sciences; and the relationship of his family to the Transylvanian elite (the Báthory family of Somlyó, and the Bánffy and Telegdi families). Recent archival researches made it clear that István Bocskai's father, György Bocskai, did not serve in the Court of Vienna, and that his mother and sister, Erzsébet, strongly influenced Zsigmond Báthory's education and had an important role in the history of Transylvanian Protestantism.